

O RETROSPECTIVĂ ASUPRA NOȚIUNILOR *OPACITATE* *ȘI TRANSPARENTĂ* ÎN TRADUCERE

Ludmila ZBANȚ

Universitatea de Stat din Moldova

This paper discusses a theoretical matter that has always constituted a problematic and has given rise to debates and various approaches to this very issue, i.e. the choice of a translation strategy. The debates primarily oscillate around the idea of faithfulness versus freedom of translation in relation to the original. In addition, this opposition encompasses subjective factors: the translator's manner of using their set of skills and the subjective choice that they make while selecting the equivalents and producing the target text. The question is whether to accept or reject the information or the elements which might "betray" the text as being a translation, i.e. to produce a version that will function as an original or as a translation? Therefore, the translator can choose between the "coloured glass" or "transparent glass" strategy, between observing the author of the original or the receiver, i.e. the target language and culture. An obvious trend in nowadays research is to avoid dichotomous visions, which are criticised for their extreme character (either/or) and to apply new methodological meaning- and idea-centred approaches (the Theory of Sense developed by ESIT, the communication model by Hatim and Mason, the communication model by Lvovskaya etc.). Thus, there's a favourable ground to replace the pair "coloured glass" versus "transparent glass" with a new metaphor and namely, that of the "mirror", capable to concurrently reflect the original and the transformation the latter goes through in the process of translation.

Keywords: *translation strategy, opacity, transparency, historicity, translator's subjectivity, translator's skills.*

Se pare că omenirea a cunoscut dintotdeauna activitatea de traducere, mai ales că, din cele mai vechi timpuri (să ne amintim mitul turnului Babilon), ea a construit numeroase poduri în procesul de comunicare între spațiile unde s-a vorbit „în limbi diferite” (în sensul direct și cel metaforic al expresiei) și mai ales pentru că noi, oamenii, traducem oriunde și oricând. Este semnificativă în acest sens opinia cercetătoarei Natalia Avtonomova, filosof, lingvist, traducător: «Род человеческий состоит по определению из людей переводящих (даже если они об этом не подозревают) – с языка на язык, с культуры на культуру; кроме того, все мы осуществляем перевод внутри своего родного языка, перевод между разными семиотическими системами и др.» (645). Importanța traducerii constă în faptul că ea constituie o rezervă a înțelegerii, fiind o constantă antropologică a existenței umane, un imperativ etic (643).

În aceeași optică se înscrie opinia Profesorului Jean-René Ladmiral, care, punând în valoare plurilingvismul în Europa și în alte spații, vorbește despre comunicarea interculturală, încadrând-o într-o psihologie și o psiho-sociologie. Ladmiral subliniază că în toate timpurile au existat oameni care-și trăiau viața în situații de plurilingvism, iar traducerea este o realitate cotidiană (Ladmiral, 2015:78). Traductologul și filosoful francez susține că, în pofida opiniilor existente asupra traducerii în sensul larg al cuvântului, ea nu mai este o activitate subalternă,

sectorială sau „tehnică”, ci o vastă experiență umană, care pune în joc diverse aspecte ale comunicării interculturale, înglobând-o în totalitate (Ladmiral, 201: 80).

La rândul său, marele lingvist al contemporaneității, Profesorul Eugen Coșeriu, nu a evitat să abordeze problematica traducerii prin cea a co-raportului limbaj – realitate, subliniind că „lumea noastră este, mai întâi o lume dată și ordonată prin limbaj, și totuși o lume mediată „obiectiv” și extralingvistic prin limbajul însăși” (Coșeriu, 2009:132). Chiar dacă realitatea desemnată prin limbaj nu îi aparține, „tocmai de aceea este punctul de referință necesar pentru orice cercetare semantică a limbajului”, iar în analiza semantică „trebuie să se ia ca referință realitatea desemnată, pentru a se putea stabili în ce mod o analizează această limbă” (Coșeriu, 2009:106). Raportarea la realitate este indispensabilă în traducere, consideră Profesorul Coșeriu, căci „În traducere nu se trece de la o limbă L₁ la o limbă L₂ în mod direct – ceea ce, în plus, nici nu ar fi posibil, deoarece semnificațiile, în măsura în care aparțin unei limbi determinate nu sînt „traductibile” –, ci doar prin intermediul planului R [...]” (Coșeriu, 2009:107), iar limbile „nu diferă prin realitatea pe care o desemnează (sau a „materiei” pe care o organizează), ci diferă doar ca limbi” (Coșeriu, 2009:106).

Traducerea nu poate fi separată de cunoaștere, de gândirea filosofică, de abordarea interculturală:

Перевод входит в категориальную сетку философии; все те философские проблемы, которые в этой связи обсуждались – прежде всего проблемы рефлексии и понимания – так или иначе связаны с преодолением культурных и интеллектуальных разрывов (задача соизмерения несоизмеримого) и с преодолением возникающих в восприятии склеек между означающими формами и передаваемыми содержаниями [...] (Автономова 642).

Aceste diferențe de ordin gnoseologic și ontologic scot la suprafață situațiile în care traducătorul se poate regăsi în fața unei absențe, el ezită în alegerea strategiei de urmat, întrebându-se dacă ar fi suficient să opereze doar cu esența sau „spiritul” mesajului de tradus și să-l adapteze în toată libertatea la noul context și la o nouă limbă sau, din contra, ar trebui să respecte întru totul originalul, la limita traducerii literale, adică traducătorul oscilează între fidelitate și adaptare, altfel spus, între transparență și opacitate. Traducătorul trebuie, totuși, să ajungă la o decizie, căci anume ea este „le maître-mot en matière de traduction”, și, după cum afirmă J. R. Ladmiral « Traduire, cela implique non seulement que soit prise une option de traduction au niveau pratique de l’écriture traduisante — mais aussi déjà, en amont, au niveau “théorique” de la réception du texte-source, de sa “lecture-interprétation” » (Ladmiral, 2004:19).

Noțiunile *opacitate* și *transparență* se regăsesc printre conceptele importante ale teoriei traducerii prin faptul că ele desemnează problema cheie a domeniului respectiv de activitate și se rezumă la acceptarea *posibilității vs imposibilității traducerii*. Problema respectivă este moștenită în urma dezbaterilor despre opacitatea absolută a limbilor (fiind considerat că fiecare limbă are propria „lume”) sau transparența (fiecare limbă fiind pasibilă a fi înțeleasă la o limită a inteligibilității, reieșind din rațiunea comună) (Ost 173). Din această dialectică a limbilor în perpetuă mișcare extragem jocul construit de traducere și tot ea motivează alegerea strategiei de traducere: fie respectând originalul, adică

traducând literal, fie optând pentru punerea în valoare a textului țintă, adică adaptând textul la condițiile pragmatice caracteristice limbii și culturii țintă.

Este adevărat că, de-a lungul evoluției viziunilor teoretice asupra traducerii, au existat diferite opinii și propuneri pentru a denumi fenomenele respective. Se pare, totuși, că Georges Mounin a reușit să pună în circuit un cuplu terminologic, cu un succes epistemologic cert, fiind bazat pe o imagine metaforică: « les verres transparents » sau „sticla transparentă” și « les verres colorés » – adică „sticla colorată”. Acest binom conceptual este analizat de G. Mounin prin prisma a trei registre: gradul de „străinătate” a limbii, altfel spus modul prin care poate fi redată limba-sursă în limba-țintă; problemele legate de decalajul în timp între original și traducere; decalajul intercultural.

În opinia lui G. Mounin, diferența ce se constituie între cele două noțiuni este esențială și ar pune în valoare strategia de traducere urmată de un traducător: dincolo de *sticla colorată* se resimte textul original: „des traductions telles que, quoique impeccablement françaises, nous ne puissions jamais oublier un seul instant la couleur de leur langue originelle, de leur siècle originel, de leur civilisation originelle” (139-140)

Prin noțiunea de *sticla transparentă* sunt denumite traducerile ale căror statut de traducere este imperceptibil, fiind practic fără nici o urmă a originalului, cele care creează impresia că au fost scrise în limba respectivă: „traduire de telle sorte que le texte ait toujours l'air d'avoir été directement pensé puis rédigé en français, ou bien traduire mot-à-mot de façon que le lecteur ait toujours l'impression dépayssante de lire le texte dans les formes originales (sémantique, morphologique, stylistique) de la langue étrangère” (Mounin 109).

Jean-René Ladmiral operează în contextul binomului antonimic cu două noțiuni nu mai puțin originale, bine înrădăcinate și ele în comunicarea specializată din domeniu. Este vorba despre două tipuri de traducători, dintre care unii preferă fidelitatea față de original, fiind considerați « les sourciers » (adeptii originalului), înscriindu-se în teorema transparenței elaborată de Ladmiral; celălalt grup este fidel textului țintă – « les ciblistes », actori ai teoremei disimilării. Ladmiral subliniază că a dorit să precizeze cele trei „instante” esențiale ce caracterizează această polaritate: *les sourciers* sunt cei care traduc, punând accentul pe a) semnificant, b) pe limbă și, evident c) pe limba-sursă. *Les ciblistes*, din contra, pun accentul a) nu pe semnificant, nici pe semnificat, ci pe *sensul* mesajului, b) nu pe limbă, ci pe *vorbire*, adică pe discurs, pe texte, pe opera de tradus, c) pentru ei este esențial să mobilizeze toate mijloacele proprii limbii-țintă (Ladmiral, 2004:13). Traductologul francez consideră că disimilarea reprezintă esența traducerii, bazându-se pe experiența traducătorului. Totodată Ladmiral afirmă cu toată deschiderea că, în activitatea sa de traducător, alege a doua strategie: « j'épouse au plus près l'esprit du texte-source dans le moment même où je le rends (dans la langue-cible) en m'éloignant résolument de la lettre de sa textualité. » (Ladmiral, 2004:14).

Astfel este pusă din nou în dezbatere importanța personalității traducătorului. Să ne amintim în acest context de opinia lui Paul Ricœur care este de părerea că actul de traducere presupune relația între „străin” – termen care desemnează un ansamblu constituit din opera de tradus, autorul, limba sa. De altă parte, se regăsește cititorul destinat al operei traduse. Între cei doi se plasează traducătorul, care transmite mesajul integral dintr-o limbă în alta și anume această situație inconfortabilă de mediator constituie marea provocare. Ricœur afirmă « Ce

paradoxe relève en effet d'une problématique sans pareille, sanctionnée doublement par un vœu de fidélité et un soupçon de trahison » (2-3). Acest paradox se reflectă, de obicei, în alegerea făcută de traducător în favoarea metodei opacității sau cea a transparenței în traducere.

Lingvistul rus N. Grabovski vorbește despre mai multe competențe necesare unui bun traducător. Pe lângă o foarte bună cunoaștere a limbilor implicate în procesul traducerii, este important ca traducătorul să simtă „subiectul gândirii autorului”, adică ceea ce este vorba în original, iar esența gândirii hermeneutice a traducătorului presupune o intuiție lingvistică foarte fină: «переводчик должен понять не только то, о чем пишет автор, но и то, что он говорит о предмете, ведь предмет мысли и мысль о предмете суть вещи разные.» (514).

Amintim în aceeași ordine de idei opinia Profesorului Mișcurov, care face o legătură bine argumentată între competențele traducătorului și alegerea strategiei de traducere. În primul rând, este vorba despre importanța „cunoștințelor de fond” fără care nu este posibilă nici o analiză hermeneutică de valoare – este ceea ce va periclita calitatea traducerii în caz de eroare de interpretare. În al doilea rând, contează tipologia textelor de tradus: anume ea va motiva alegerea metodei transparenței sau cea a opacității. De fapt, cercetătorul rus consideră că ar fi rațional de a combina judicios ambele metode, alianță ce va produce efectul comunicativ-pragmatic necesar. În al treilea rând, traducătorul nu mai este considerat drept o personalitate „de calitate a doua” în comunicarea interculturală, iar în „triada autor – traducător – cititor”, traducătorul conjugă, cel puțin, două sfere culturale.

Este clar că nimeni nu mai neagă necesitatea de a mai înscrie pe lista competențelor traductologice capacitatea sporită de creativitate a acestuia. Și nu este vorba nemijlocit doar despre procesul de traducere ca atare, ci despre o abordare polisistemică a acestui proces care transmite situația pragmatică a traducerii, raportul cu originalul, raport ce cunoaște o continuă evoluție în timp și în spațiu (Збанц 77). Ar fi greu să nu acceptăm în acest context afirmația Nataliei Avtonomova că traducătorii se află într-o luptă continuă cu tot felul de dificultăți de traducere și ei trebuie să fie capabili să facă față provocării: „Однако ситуация борьбы не на живот, а на смерть с бесчисленными языковыми, культурными, концептуальными сложностями – не индивидуальный казус, а общий удел всех переводчиков.” (353).

Traducătorul operează cu două sisteme dinamice, ale căror linearitate este relativă – originalul, un sistem real, adică un sistem semiotic-sursă și traducerea lui, un sistem virtual, sau sistemul semiotic-țintă, perceput inițial ca fiind lipsit de frontiere clare și care creează impresia de a fi haotic. Știința despre haos are numeroase afinități epistemice cu traductologia, ambele bazându-se pe intuiție în vederea reconstituirii unei ordine a ideilor. Chiar dacă înțelegerea tradițională a noțiunii de haos creează imaginea unei dezordini totale, de fapt, haosul se prezintă ca un sistem de forme bine ordonate. Astfel, putem afirma cu certitudine, că o comunicare, în general, și cea interculturală, în mod special, pot și trebuie să fie examinate din perspectiva teoriei haosului, mai cu seamă prin prisma sistemelor dinamice. Ambele sisteme – cel al originalului și cel al traducerii – vădesc un grad diferit de dinamicitate, deoarece sistemul sursă funcționează în calitate de model,

adică este mai bine structurat și va fi reflectat ulterior în sistemul textului tradus, inițial aflat în stare de haos (Zbanț L., Gheorghiuță, Zbanț C. 224-225).

Revenim în acest context la o altă afirmație a Nataliei Avtonomova care generalizează, de fapt, multe altele asemănătoare, oferind un răspuns la întrebarea ce ar însemna o traducere calitativă:

[...] нет переводов вообще хороших и вообще плохих, нет идеальных, нет канонических. Ни один перевод не передает подлинника полностью: каждый переводчик выбирает в оригинале только главное, подчиняет ему второстепенное, отпускает или заменяет третьестепенное. Что именно он считает главным и что третьестепенным – это подсказывает ему его собственный вкус, вкус его литературной школы, вкус его исторической эпохи. (610).

Ideile de mai sus ne motivează să interpretăm conceptul de haos ca un pluralism aplicat la interpretarea textului sursă care permite reînnoirea formelor de scriere și deschiderea multiplelor perspective, adică haosul aduce valori cognitive pozitive atât în interpretarea textului-sursă, cât și în construirea textului-țintă.

Tot din aceste condiții rezultă felul în care traducătorul va aplica o strategie sau alta în procesul transpunerii mesajului din original, regăsindu-se fie printre adepții transparenței, adică încercând să propună texte în care nimic nu ar trăda o traducere, fie printre cei ai opacității, adică cele care respectă limba și cultura țintă, deseori atrăgând atenția prin diverse procedee de traducere asupra epocii și culturii căreia îi aparține textul original. În acest context reiterăm importanța respectării istoricității într-o atare comunicare, mai ales că „Limba este terenul comun de istoricitate lingvistică a vorbitorilor, și tot ceea ce se spune, se spune într-o limbă care, în parte, se manifestă, în formă concretă, în vorbire” afirmă Profesorul Coșeriu (Coșeriu, 2009:221), astfel este pusă în valoare funcția limbajului în procesul interacțiunii dintre oameni, iar „o dată cu problema intersubiectivității se pune și problema istoricității” (Coșeriu, 2009:34). Eugen Coșeriu vorbește despre două tipuri de contexte, cel *istoric* și cel *extraverbal cultural* (Coșeriu, 2013:146), a căror importanță este greu de negat în cazul traducerii, mai ales a traducerii literare. Strategia „sticlei colorate” își aduce aportul indubitabil la valorificarea relațiilor cu o altă realitate, o altă mentalitate, o altă cultură.

Dacă am reveni mai în de aproape la strategia numită „sticla colorată”, am constata că ea se aplică deseori în cazul când operăm, pe de o parte, cu realitățile unor spații socioculturale care se află la distanțe considerabile, sau, de altă parte, ar fi vorba despre niște perioade istorice îndepărtate. Totuși, nu sunt rare cazurile în care ambele situații se suprapun. Este ușor de constatat că traducerea va evita cu greu ștergerea totală a urmelor culturale sau temporale ce aparțin textului original și care despart destinatarul contemporan traducerii de textul original. Putem exemplifica aceste afirmații prin câteva exemple de traduceri.

Pentru a observa felul în care este respectată distanța în timp, am optat pentru traducerea celebrului „Cântec al Nibelungilor” în limbile română, franceză și rusă. Una din versiunile în limba română datează cu anul 1971, iar în „Cuvântul lămuritor” citim câteva explicații ale autorul traducerii, Claudiu Paradais, care ne informează despre strategiile pentru care a optat: se precizează că textul este destinat copiilor și tineretului, anume din aceste considerente traducătorul repovestește celebra epopee în proză. Claudiu Paradais mai subliniază că, fără a

face o traducere *ad litteram* a originalului, a încercat „să se apropie cât mai mult de spiritul său, de atmosfera eroică, de atmosfera sa naivă, hiperbolică, de prezentarea personajelor și acțiunilor [...]”. (3). Cealaltă versiune îi aparține germanistului român Virgil Tâmpeanu și a fost publicată în anul 1977. Versiunea în limba franceză a fost produsă în anul 1879.

Să analizăm câteva exemple din traducerile acestui text literar medieval.

1a. Răsări cică în Burgundia o copilă, frumoasă cum nu se mai afla alta pe lume! Krehmilda era numele ei și când ajunsese mare se făcu atât de fermecătoare, că vitejii se luptau cu paloșele pentru ea pierind nesăbuiți în zvârcolirile morții. (p. 4)

1b. Il croissait en Bourgondie une jeune fille si jolie, qu'en nul pays ne s'en pouvait rencontrer qui la surpasse en beauté. Elle était appelée Kriemhilt, et c'était une belle femme ! À cause d'elle beaucoup de héros devaient perdre la vie.

1c. Жила в земле бургундов¹²¹ девица юных лет.

Знатней её и краше ещё не видел свет.

Звалась она Кримхильдой и так была мила,

Что многих красота её на гибель обрекла.

(Nota explicativă 2: Земля бургундов — область на среднем Рейне, с центром в Вормсе. Здесь в IV — начале V века жило германское племя бургундов, до того, как в 437 году оно было разгромлено кочевниками-гуннами, вторгшимися с востока. В основе повествования «Песни о нибелунгах» лежит до неузнаваемости переработанный рассказ об этом давнем историческом событии).

După cum este ușor de observat, în toate trei versiuni se recurge la o arhaizare a textului (este pusă în valoare dimensiunea istorică), ceea ce sa obține, în primul rând, recurgând la o topică specială, și la un lexic arhaic. În limba franceză sunt utilizate formele gramaticale ale verbului la perfectul simplu, ceea ce era o normă în textele scrise în acea perioadă. Versiunile reproduc cu fidelitate multiplele forme de superlativ, redate, la fel, prin structuri arhaizate *qu'en nul pays ne s'en pouvait rencontrer qui la surpasse en beauté*. Nici în română, nici în franceză nu avem forma în versuri a poemului, spre deosebire de versiunea în limba rusă. Am observat că în limba rusă apar mai multe note explicative care oferă detalii asupra unor lucruri, persoane sau evenimente descrise în original. Probabil, acest lucru rezultă din faptul că traducătorul a fost nevoit să oscileze între două condiții greu de respectat concomitent: prezentarea traducerii în versuri și respectarea istoricității evenimentelor descrise.

Culoarea locală se face remarcată datorită numelor proprii de persoane sau de locuri, dar și prin descrierea unor obiceiuri și cutume.

2a. Trei crai nobili și bogați o ocroteau. Aceștia erau frații ei, *Gunther, Gernot* și mezinul *Geiselher*, toți viteji fără seamăn pe pământ.

2b. Trois rois la gardaient, nobles et puissants : Gunther et Gernôt, guerriers illustres, et Giselher, le plus jeune, un guerrier d'élite.

2c. Взрастала под защитой трёх королей она.

Бойцов смелей не знала бургундская страна.

То были Гунтер,¹⁴¹ Гернот, млад Гизельхер удалый.

Сестру от всех опасностей любовь их ограждала.

(Nota explicativă⁴: Гунтер (Гуннар «Старшей Эдды») — его имя восходит к имени бургундского короля Гундихария (или Гундахария). Млад Гизельхер — прозвище брата Гунтера «дитя» сохраняется на протяжении всей эпопеи, несмотря на то что её течение охватывает около сорока лет. В этом некоторые исследователи видят симптом специфического отношения ко времени, присущего эпосу: его герои не стареют).

În exemplele ce urmează există mai multe nume proprii și înregistrăm note explicative pentru unele din ele în versiunile în franceză și în rusă:

3a. C'était Hagene de Troneje¹, et son frère Dancwart, le très agile, et ortwin de Metz, et les deux margraves Gère et Eckewart, et Volkêr d'Alzeze², doué d'une indomptable valeur.

(Nota¹ : Il existe un bourg du nom de Troneck sur la petite rivière de Dron qui se jette dans la Moselle entre Trèves et Neumagen.

Nota² : Localité d'origine romane, Alteia, près de Worms).

3с. Владетель Тронье Хаген, и Ортвин Мецский с ним,

И Фолькер из Альца, что слыл бойцом лихим,

И Данкварт, храбрый витязь, брат Хагена^[8] меньшей,

И два маркграфа — Эккеварт и Гере удалой.

(Nota⁸ : Хаген. — Из брата короля, каким был Хёгни в песнях «Эдды» (в «Саге о Тидреке» он — сын альба, сверхъестественного существа, и матери бургундских королей), Хаген в немецком эпосе превратился в верного вассала Гунтера. Название «Тронье», владение Хагена, возможно, восходит к древней Трое: начиная с VII в. существовало предание о происхождении франков от троянцев. В германской эпической поэме на латинском языке «Вальтарий» (IX век) фигурирует Хаген, «потомок троянского рода». Маркграф — правитель пограничной области (марки).

Este interesantă descrierea ritualului de consacrare în rangul de cavalier în fiecare din versiunile examinate:

4a. Ca la patru sute de viteji trebuiau să urce *treapta de cavalier* o dată cu tânărul prinț.

4b. Et partout où l'on connaissait un noble jeune homme qui, selon la race de ses pères, devait être chevalier, on l'invitait à la fête dans le pays : plus tard *ils priment l'épée* avec le jeune roi.

4с. На празднество созвали всех юношей, чей род

По возмужанье право стать рыцарем даёт,

И препоясал Зигмунд в день торжества того

Мечом и королевича, и сверстников его.^[14]

(Nota explicativă¹⁴ : И препоясал Зигмунд... // Мечом и королевича, и сверстников его. — Посвящение в рыцарское достоинство представляло собой особый ритуал и сопровождалось праздником, на котором сеньор раздавал щедрые подарки посвящаемым в рыцари юношам. Обряд препоясания мечом в более позднее время был заменён ударом мечом плашмя по плечу посвящаемого. Обряд препоясания мечом — ранняя немецкая форма посвящения в рыцари. Посвящение в рыцари путём удара мечом по плечу посвящаемого — французский обычай, привившийся в Германии лишь в эпоху позднего средневековья).

În seria de exemple de mai jos prezentăm două versiuni de traducere în română în care se observă diferite strategii de traducere aplicate pentru a marca istoricitatea evenimentelor descrise:

5a. Când se înalță liturghia, mulțimea se *buluci vârtos*, fiindcă după *pravilele strămoșești*, chiar atunci *dobândeau tinerii rangul de cavaleri*. Greu mai poți afla cinste atât de mare! Împlinind și aceste legiuite datorii, se porni *întrecerea cavallerească*.

5a'. Apoi, în cinstea lui și a noilor cavaleri, a avut loc în curtea castelului un mare *buhurd*. Nota Virgil Tâmpeanu : *Buhurdul* era turnirul între două cete de cavaleri,

nu între doi ca la turniruri propriu-zise. Cuvântul e de origine franceză; din *buhourder* și *behourder* (franceza medievală) = a izbi).

În ambele exemple se folosește un lexic arhaizat, doar că arhaizarea este operată pe diferite unități verbale: exemplul 5a conține verbul a *se buluci* cu semnificația *a se aduna buluc; a se îngrămădi în număr mare într-un spațiu restrâns, împingându-se în dezordine; a se îmbulzi; a se înghesui*, mai rar utilizat în prezent, iar în exemplul 5a' efectul de „îmbătrânire a textului” rezultă din utilizarea unui substantiv care nici nu figurează în dicționarele moderne de limbă română și despre care aflăm din nota explicativă propusă de autorul comentariilor elaborate pentru versiunea dată în limba română. Aceeași noțiune este exprimată în versiunea din 1971 prin sintagma *întrecerea cavaleriească*, alegere făcută reieșind din destinatarul ei – copiii și tinerii cititori.

În versiunea în limba franceză dimensiunea istorică a textului se datorează utilizării verbelor la forma de Perfect simplu în secvențele descriptive: *on chanta la messe, qu'on n'en vit, ils se précipitèrent etc.*; remarcăm în acest context felul de exprimare a acțiunii a *deveni cavalier* prin utilizarea verbului *créer* în expresia *les jeunes guerriers furent créés chevaliers*. Alte secvențe ce descriu evenimente istorice nu prezintă dificultăți pentru înțelegerea lor, inclusiv în versiunea în limba rusă, în care efectul unui text literar cu o dominantă istorică se obține datorită organizării într-o formă poetică specifică genului de epopee istorică în cultura rusă („былина, сказ”).

5b. On chanta une messe en l'honneur de Dieu. Les gens se pressaient en foule quand les jeunes guerriers furent créés chevaliers, d'après la coutume de la chevalerie, avec de si grandes honneurs qu'on n'en vit plus de semblable depuis. Ils se précipitèrent vers l'endroit où se trouvaient les coursiers sellés. Dans la cour de Sigemunt le tournoi était si animé qu'on en entendit retentir la salle et le palais tout entier.

5с. Пока во славу Божью обедня в храме шла,
Толпа простого люда на площади росла.
Народ валил стеною: не всякому опять
Чин посвященья в рыцари удастся увидетьъ.
Потом воитель каждый был оделён конём.
Большой турнир устроил король перед дворцом.
Дрожмя дрожали стены от грохота копыт —
Всегда потеха ратная отважных веселит.

Notele explicative în franceză și română nu țin nemijlocit de acțiunea din poem, ci au, mai degrabă, un rol de sprijin informativ adresat cititorilor acestor traduceri. În ele se conține o informație suplimentară despre epoca istorică respectivă, obiceiurile și tradițiile specifice spațiului social dat, locurile unde are loc acțiunea și ce se știe despre ele în momentul realizării traducerii respective, dar și alte informații care, totodată, sunt o încercare de a susține interesul destinatarului traducerii pentru textul care îi plasează departe în istorie.

Să analizăm câteva exemple de traducere a textelor mai recente – ne referim la opera literară produsă de Mihail Bulgacov și la versiunile acesteia în română și în franceză încercăm să comparăm strategiile de traducere-adaptare la epoca respectivă cu cele semnalate deja.

6. [...] председатель правления одной из крупнейших московских литературных ассоциации, сокращенно именуемой МАССОЛИТ. (p. 12)

6a. [...] și președintele consiliului de conducere al uneia dintre cele mai de seamă grupări literare din Moscova, căreia i se spunea Massolit.² (traducere de Radovici, p. 11) (Nota de subsol 2. Literatură de masă).

6a: [...] și președintele uneia dintre cele mai mari asociații scriitoricești din Moscova, cunoscută sub acronimul Massolit² [...] (traducere de Covaci, p. 9)

Nota de subsol. 2. Literatură de masă (rus.)

6b. [...] et président de l'une des plus considérables associations littéraires de Moscou, appelée en abrégé Massolit.⁴ (p.24) (Nota de subsol 4. Le terme est inventé par Boulgakov mais il évoque les abréviations à la mode dans l'URSS des années trente: ainsi VAPP ou MAPP (Association panrusse et Association moscovite des écrivains prolétariens).

Traducătorii au optat în ambele versiuni în limba română pentru împrumutul formantului МАССОЛИТ care transmite realitatea comunicării în Rusia anilor 20-30 ai sec. XX, când se formau multe cuvinte prin procedeul contaminării. Formant dat este însoțit de o notă explicativă în care el este descifrat.

În limba franceză este urmată o strategie identică, dar nota de subsol conține o informație mai vastă despre această asociație.

Stilul mai special de comunicare a personajelor din romanul *Мастер и Маргарита*, cu numeroase aluzii, spuse într-un limbaj familiar sau chiar argotic, necesită abilități speciale din partea traducătorului:

7. «Где это он так *наловчился* говорить по-русски.» [...] (p. 17)

7a. „Interesant, unde o fi învățat să *turuie* așa rusește?” (traducere de Covaci, p. 17)

7a'. „De unde are atâta rusă în *tărtăcuța* lui?” (traducere de Radovici, p. 16)

7b. “En tout cas *pour parler le russe*, il s'y entend. Curieux de savoir où il a *pêché ça*?” (p. 32).

Din exemplele de mai sus, putem constata că re-crearea, păstrarea „culorii originale a epocii”, adică „sticla colorată” în traducerea literară este departe de a fi un simplu calc. Revenim astfel la opoziția *traducerea transparentă (transparența) vs traducerea colorată (opacitatea)* care, de fapt, nu este altceva decât opoziția constituită de Jean-René Ladmiraal și denumită prin „*les sourciers*” vs „*les ciblistes*” (spre limba sursă sau spre limba țintă).

Ne convingem astfel că, de fapt, „coloratura” textului tradus este în legătură directă cu distanța în timp și în spațiu, mai ales că și distanța între limbi presupune o dimensionare geografică și istorică. Totodată, este important să nu uităm de încă un alt factor pertinent în traducere – cel al subiectivității. În încercarea de a construi un echilibru „echivalent” între axa semantică și semiotică a limbilor atrase în procesul traducerii, traducătorul va face o alegere conștientă, reieșind din propriul bagaj de cunoștințe enciclopedice despre perioada istorică respectivă, despre genul de text, istoria unui monument literar etc. Traducătorul va lua decizii, cu riscul de a greși și de a perturba „transparența” sticlei, acceptând astfel opinia lui Jean-René Ladmiraal despre necesitatea de a demistifica „iluzia transparenței” atunci când vorbim despre traducere (Ladmiraal, 2015:72).

Și ne întrebăm totuși, în concluzie, dacă nu este situația când ar trebui să acceptăm o nouă metaforă, propusă de criticii teoriei „sticlei transparente”: ne referim la *teoria oglinzii*, care posedă capacitatea fenomenologică a unei duble reflectări a originalului și transformărilor prin care acesta trece în urma traducerii (*apud* Мишкурров 28-29). Totuși, calitatea imaginii reflectate în oglindă va depinde întotdeauna de deciziile luate de traducător, de competențele lui, de intuiția și de

capacitatea de a vedea dincolo de ceea ce este la suprafața textului de tradus și nu numai.

Referințe bibliografice

- Arber, Solange. « Traduire « sous verre » ou « à la vitre » : l'imaginaire de la transparence en traduction », *Itinéraires. Littérature, textes, cultures. Les imaginaires de la traduction*. 2018-2 et 3 / 2019. <https://journals.openedition.org/itineraires/4625> (vizitat pe 12.10.2019)
- Coșeriu, Eugen. *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica textului*. Iași: Editura Universității „A. I. Cuza”, 2013.
- Coșeriu, Eugen. *Omul și limbajul său*. Iași: Editura Universității „A. I. Cuza” Iași. 2009.
- Ladmiral, Jean René. « La traduction : de l'expérience à la réflexion », Jadir, Mohammed, Ladmiral, Jean-René (eds.) *L'expérience de traduire*. Paris : H. Champion, 2015, p. 71-82.
- Ladmiral, Jean-René. « Lever de rideau théorique : quelques esquisses conceptuelles », *Palimpsestes. Revue de traduction. De la lettre à l'esprit : traduction ou adaptation ?* nr 16, 2004 p. 15-30.
- Mounin, Georges. *Les belles infidèles. Essai sur la traduction*. Cahiers du Sud, 1955. Presse universitaire de Lille, 1994.
- Ost, François. *Traduire. Défence et illustration du multilinguisme*. Librairie Arthème Fayard, 2009.
- Ricoeur, Paul. *Sur la traduction*. Paris. Les Belles Lettres, 2016.
- Zbanț, Ludmila, Elena Gheorghîță și Cristina Zbanț. « Le chaos, le système et le fractal appliqués à l'analyse du processus de traduction », Jadir, Mohammed, Ladmiral, Jean-René (eds.) *L'expérience de traduire*. Paris, Honoré Champion, 2015, p. 219-233.
- Автономова, Наталия. *Познание и перевод. Опыты философии языка*. Москва, РОССПЭН, 2008.
- Габровский, Николай. *Теория перевода*. Изд. Московского университета, 2007.
- Збанц, Людмила. «Автор/авторы уровней креативности в переводе», *Актуальные проблемы современной лингвистики и гуманитарных наук: сборник статей X Международной научно-методической конференции*. Москва, 16 марта 2018 г. РУДН, 2018. Москва, Издательство РУДН, 2019, с. 76-96
- Мишкурлов, Эдуард Николаевич. О «герменевтическом повороте» в современной теории и методологии перевода (часть II), *Вестник Московского университета*. Серия 22, Теория перевода. 2013, № 2. <https://cyberleninka.ru/article/v/o-germenevticheskom-povorote-v-sovremennoy-teorii-i-metodologii-perevoda-chast-ii> (vizitat pe 12.10.2019)

Surse de exemple

- Булгаков Михаил. Избранное. Москва, Художественная литература, 1988, с. 12-382.
- Bulgacov Mihail. Maestrul și Margareta. Chișinău, Hyperion, 1991, 352 p. (traducere de Natalia Radovici).
- Bulgakov Mihail. Maestrul și Margareta. București, Humanitas Fiction, 2009, 515 p. (traducere de Ion Covaci).
- Boulgakov Mikail. Le Maître et Marguerite. Paris, Edition Robert Laffont – A.L.A.P., 1968, 581 p. (traducere de Claude Ligny).
- Cântecul Nibelungilor. Adaptare și traducere de Claudiu Paradais. Iași, Junimea, 1971. <https://ru.scribd.com/document/204088600/Claudiu-Paradais-Cantecul-Nibelungilor-v-1-0>
- Tempeanu Virgil. Cântecul Nibelungilor. București, Editura Minerva 1977.
- Les Nibelungen. Poème. TI, Paris, Ernest Flammarion Editeur, 1879 <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5833630w/f16.image>
- Песнь о Нибелунгах. <https://www.litmir.me/br/?b=25775>